

Kwetsbare vrouwen en beschermende mannen

AUTEUR Linda Sandberg

FOTOGRAFIE Barbara Nilsson

Tussen 1998 en 2006 werden in een stadje in het noorden van Zweden acht vrouwen verkracht. Deze verkrachtingen tastten de bewegingsvrijheid van alle inwoners aan. Vrouwen probeerden niet in onveilige situaties te belanden, terwijl mannen probeerden om niet als verkrachter gezien te worden.

In het geografisch onderzoek naar onveiligheidsgevoelens is er meer aandacht voor de angst van vrouwen dan voor de angst van mannen. Geografen nemen aan dat vrouwen banger zijn dan mannen. Bovendien nemen ze aan dat vrouwen sneller 'gevaarlijke' plaatsen vermijden. Zo'n discours leeft ook sterk buiten de universiteit. Terwijl vrouwen en oudere mensen dikwijls gezien worden als bange wezels, worden mannen, en zeker degenen van allochtone afkomst, afgeschilderd als misdadigers. Bovendien worden onverschrokken vrouwen die overal naar toe gaan al snel roekeloos genoemd. Ik wil dit discours rond gender, angst en misdaad graag vanuit een ander perspectief bekijken. In mijn onderzoek naar verkrachtingszaken in een Zweeds stadje focus ik niet alleen op de schrik en het lef van vrouwen in onveilige situaties, maar ook op de behulpzaamheid, de moed en de angst van mannen. Vrouwen zijn niet alleen kwetsbaar, maar ook zelfverzekerd en weerbaar. Mannen op hun beurt kunnen niet alleen misdadigers zijn, maar ook slachtoffers van misdaad.

Umeå is een stadje met 110 000 inwoners in het noorden van Zweden. Tot voor kort had dit de naam een rustige en veilige plaats te zijn. Per inwoner liggen de misdaadcijfers lager dan in Stockholm of Göteborg. Maar tussen 1998 en 2006 werden er acht vrouwen op straat aangerand. Deze aanrandingen doorbraken het veiligheidsgevoel in het stadje. De dader was telkens een onbekende man. Hij werd in de media beschreven als een 25-35 jarige man met een normale lichaamsbouw en met een 'gewoon' Zweeds uiterlijk. De slachtoffers waren steevast vrouwen die alleen naar huis gingen na een nachtje stappen in de binnenstad.

Omdat de eerste verkrachtingen allemaal in de wijk Haga plaatsvonden, noemden journalisten de serieverkrachter al snel de 'Hagaman'. Hierdoor werd de bedreiging verbonden met één specifieke plaats. Het beeld van Haga als een kalme, veilige plaats kreeg dan ook een flinke deuk. Pas in maart 2006, acht jaar na de eerste aanranding, kon de politie de Hagaman arresteren. Verschillende kranten berichtten hoe de hele stad aan het vieren ging; men juichte en dronk champagne.

Kwetsbare vrouwen

Ik wilde nagaan hoe de reeks aanrandingen van de Hagaman het ruimtegebruik van de inwoners van de stad heeft beïnvloed en het discours rond veiligheid en onveiligheid dat daarmee gepaard ging. In 2005 heb ik diepte-interviews afgenomen bij vrouwelijke en mannelijke twintigers die op dat moment in Umeå woonden.

Hieruit bleek in de eerste plaats dat de media zeer sterk inspeelden op de onveiligheidsgevoelens van de inwoners. Kranten brachten niet alleen verslag uit van de aanrandingen zelf. Ze publiceerden ook waarschuwingen en tips om minder kwetsbaar te zijn in de openbare ruimte. Op die manier dwongen ze de vrouwen van Umeå in een slachtofferrol. In krantenartikelen was er geen plaats om de geloofwaardigheid van de getuigen in twijfel te trekken of om vragen te stellen over het collectieve gedrag van vrouwen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de vrouwen van Umeå steeds banger werden. De uitgebreide verslaggeving over de aanvallen van de serieverkrachter, met gedetailleerde persoonsbeschrijvingen van de Hagaman, hadden het veiligheidsgevoel van de meeste vrouwen sterk aangetast. De continue stroom van veiligheidstips en –waarschuwingen hadden ook een invloed op het doen en laten van de vrouwen. Door de overdreven aandacht voor de aanvallen van de Hagaman – acht aanrandingen in acht jaar tijd – was het aanvaarding vanzelfsprekend dat vrouwen zich kwetsbaar voelden. Zo vertelde een 22-jarige vrouw dat ze nooit meer alleen uit ging. Altijd moest er een man bij haar zijn. Dit soort uitspraken gaan echter in tegen de gedachte dat elke vrouw

Copyright Barbara Nilsson. Alle rechten voorbehouden.

in Zweden zich vrij moet kunnen bewegen in de openbare ruimte. De Zweedse overheid heeft jarenlang gewerkt om de ongelijkheid tussen man en vrouw zo veel mogelijk weg te werken. Vrouwen wilden zich niet onveilig noemen. Jarenlang was het gebruikelijk om in restaurants en clubs tot sluitingstijd te blijven hangen zonder mannelijk gezelschap. De angst om verkracht te worden komt in feite neer op een angst voor mannen. Deze angst kan dan ook worden gezien als een weerspiegeling van ongelijke machtsverhoudingen tussen de geslachten.

Eén van de vrouwen probeerde er als man uit te zien.

Een dubbel gevoel

Om deze reden hadden verschillende van de vrouwelijke respondenten een dubbel gevoel over hun onveiligheidsgevoelens. Aan de ene kant waren ze ervan overtuigd dat hun angst gerechtvaardigd was. Aan de andere kant vonden ze dat vrouwen de vrijheid moesten hebben om overal naar toe te gaan, wanneer ze maar wilden. Het dominante discours dat vrouwen dwong om 's nachts voorzichtig te zijn viel niet te rijmen met de retoriek van degenen die de gelijkheid tussen man en vrouw hoog in het vaandel droegen. Terwijl de media erop aandrongen dat vrouwen voorzichtig moesten zijn, spoorden anderen de vrouwen van Umeå aan om hun bewegingsvrijheid niet al te sterk te laten beknotten. Vele vrouwelijke respondenten worstelden met die tweespalt. Ze probeerden om een evenwicht te vinden tussen de waarschuwingen

van vrienden en familieleden en hun eigen verlangen om hun leven niet te laten beheersen door een zieke man.

Een 26-jarige vrouw verwoordde haar onzekerheid als volgt: "Ik denk dat vele vrouwen zoals ik tegenstrijdige gevoelens hebben. Ik heb er met een paar vriendinnen over gepraat. Je wil niet bang zijn en je wil niet onzeker zijn en je wil het niet toegeven. Niet aan jezelf, maar zeker niet aan anderen. Je wil niemand je leven laten controleren. Maar, uiteindelijk doe je het toch. En dan neem je beslissingen die eigenlijk niet te verantwoorden zijn."

De meeste jonge vrouwen zeiden echter dat hun leven niet al te sterk beheerst werd door onveiligheidsgevoelens. Ze vonden ook dat angst geen al te grote impact had op hun doen en laten. Zo vertelde een 21-jarige vrouw me dat ze altijd kon doen wat ze wilde doen, maar dat ze kleine dingen deed om geen risico te lopen. Veel vrouwen vonden het bijvoorbeeld normaal om 'gevaarlijke plaatsen' op 'gevaarlijke tijdstippen' te vermijden. Dit betekende dat angst geen grote gevolgen had voor hun mobiliteit. Wel betekende het dat ze meer moesten plannen om te doen wat ze wilden doen. Zo spraken ze met vrienden af om samen naar huis te lopen, of om een taxi te delen. Ook probeerden ze om gevaarlijke routes op weg naar huis te vermijden. Iedereen had zo zijn eigen trucjes. Eén van de vrouwen vertelde dat ze probeerde om er meer als een man uit te zien. Sommigen zeiden dat hun handtas altijd haarlak of pepperspray bevatte, terwijl anderen steeds een vork op zak hadden. Anderen deden alsof ze met iemand aan het bellen waren als ze alleen naar huis gingen. Voor de vrouwen waren dat soort van strategieën zo normaal geworden dat ze er niet echt meer bij stil

stonden. Toch vonden ze het ook belangrijk dat angst hun leven niet fundamenteel zou veranderen. Mocht dat toch gebeuren, dan zouden ze kwaad zijn op zichzelf.

Beschermende mannen

Omdat het veel minder aanvaard is voor mannen dan voor vrouwen om bang te zijn, zeiden de mannen die ik geïnterviewd heb dikwijls dat ze geen schrik hadden. Geen enkele mannelijke respondent begon uit zichzelf over zijn onveiligheidsgevoelens te praten. Ze zeiden dat ze niet bang waren en dat ze zich doorgaans veilig voelden. Over de angst van anderen hadden ze het wel. Meestal ging het dan over vrouwen. Ze zeiden dat ze ongerust waren over de veiligheid van vriendin, lief, vrouw of kinderen. De angst van de mannen was dus een altruïstische angst. Ze waren meer bezorgd over vrouwen en kinderen die ze kenden dan over zichzelf.

Daarnaast voelden ze zich er ook ongemakkelijk bij dat ze wel eens gezien zouden kunnen worden als verkrachter. De politie was namelijk op zoek naar een man met een 'normaal Zweeds uiterlijk'. De Hagaman was geen allochtoon, maar een autochtoon. Voor één keer waren de rollen dan ook omgedraaid. Autochtone mannen, die normaal niet gevreesd werden, waren nu het mikpunt van verdachtmakingen. En allochtone mannen, die normaal verdacht werden, konden nu niet beschuldigd worden. De autochtone mannelijke respondenten vonden het dan ook ontzettend belangrijk om zich te distantiëren van de dader. Over verschillende mannen werd gezegd dat hun uiterlijk sterke overeenkomsten vertoonde met de beschrijving van de Hagaman. De mannen vonden het verschrikkelijk dat ze verward werden met de dader en deden er alles aan om zich van hem te onderscheiden.

Opmerkelijk was ook dat alle mannelijke respondenten zich ervan bewust waren dat vrouwen op straat bang van hen waren. Uiteindelijk kon praktisch elke man die alleen op pad was gebrandmerkt worden als de Hagaman. Omdat ze zich daar niet comfortabel bij voelden, pasten mijn mannelijke respondenten hun gedrag aan. Ze wilden dat iedereen wist dat ze geen slechte bedoelingen hadden. Een 23-jarige man die ik interviewde zei bijvoorbeeld: "Ik loop niet graag achter een vrouw aan. Dan ga ik liever wat sneller om haar voorbij te gaan. Ik loop niet graag achter haar rug. Misschien neem ik een andere weg of steek ik de straat over. Dat is een manier om te laten zien dat ik mijn best doe. Terzelfder tijd toon ik met mijn lichaamstaal dat ik geen slechte bedoelingen heb."

Angst voor de Hagaman

Uit deze discussie zou duidelijk moeten zijn dat de angst voor de Hagaman een impact had op zowel de vrouwen als de mannen in Umeå, zij het op een verschillende manier. Terwijl vrouwen bang waren om verkracht te worden, waren mannen bang om als verkrachter gezien te worden. Vrouwen pasten hun levensstijl en hun ruimtegebruik ook veel meer aan. Door de vele waarschuwingen om niet alleen het huis uit te gaan, werden ze zich er van bewust dat ze verondersteld werden om bang te zijn. De angst voor de Hagaman opende hierdoor de discussie over de veronderstelde kwetsbaarheid van vrouwen en hun vermeende behoefte aan bescherming. Het doen en laten van de mannen in mijn studie werd op een andere, minder zichtbare manier ingeperkt. Alle mannen in mijn studie waren er zich goed van bewust dat onbekende

vrouwen hen dikwijls verdacht vonden. Voor vele autochtone mannen was dat iets nieuws. De gangbare stereotypes associeerden criminaliteit namelijk met mannen van allochtone afkomst. Omdat de Hagaman een man was met een 'normaal' Zweeds uiterlijk, moesten autochtone mannen in Umeå plots hun best doen om niet als misdadiger gezien te worden. Daar kwam uiteraard heel wat bij kijken. Heel wat mannen waren bijvoorbeeld gefrustreerd omdat ze op elk moment van de dag gezien konden worden als een potentiële verkrachter. Voor de aanrandingen hadden weinigen onder er hen er bij stil gestaan dat vrouwen wel eens bang van hen konden zijn. Dat een autochtone Zweed Zweedse vrouwen aanrandde, riep dus vragen op over de sociale constructie van veiligheid en onveiligheid. Wie was er nu gevaarlijk en wie niet?

Het lijkt geen twijfel dat stereotypes over mannen en vrouwen, of over autochtonen en allochtonen, bepaalden wie vermoedelijk kwetsbaar of waarschijnlijk gevaarlijk was. Elke dag opnieuw speelden de kranten in op vastgeroeste opvattingen over gender en afkomst. Hierdoor werden vrouwen en mannen niet alleen opgezadeld met een verkeerd beeld van 'de typische misdadiger' en 'hét typische slachtoffer van misdaad', maar ook met schijnbaar algemeen aanvaarde normen en waarden waaraan vrouwen en mannen in de openbare ruimte moesten voldoen. Belangrijk om in te zien is dat het klakkeloos aannemen van deze stereotypes en het opvolgen van deze normen en waarden, ook al is dat dan uit angst voor een aanranding, allen maar de bestaande stereotypes over gender en afkomst reproduceert, samen met de normen en waarden die daarmee samenhangen.

Linda Sandberg (Linda.Sandberg@geography.umu.se) is een doctoraatsstudente aan het departement voor Sociale en Economische Geografie van de Universiteit van Umeå in Zweden. In haar onderzoek focust ze op de geografie van emoties, en meer bepaald op de wisselwerking tussen ras, klasse, gender, plaats en onveiligheidsgevoelens. Vertaald door Nick Schuermans en Bruno Meeus.

Literatuurselectie

- Day, K. (2001) Constructing masculinity and women's fear in public space in Irvine, California, *Gender, Place and Culture* 8, nr. 2, pp.109-127.
- Day, K. (2006) Being feared: Masculinity and race in public space. *Environment and Planning A* 38, pp.569-586.
- Goodey, J. (1997) Boys don't cry: Masculinities, fear of crime and fearlessness. *British Journal of Criminology* 37, nr.3, pp.401-418.
- Koskela, H. (1997) Bold walk and breakings: Women's spatial confidence versus fear of violence. *Gender, Place and Culture* 4, pp.301-319.
- Mehta, A. & Bondi, L. (1999) Embodied discourse: On gender and fear of violence. *Gender, Place and Culture* 6, nr.1, pp.67-84.
- Pain, R. (2001) Gender, race, age and fear in the city. *Urban Studies* 38, nrs. 5-6, pp. 899-913.
- Pain, R. (2000) Place, social relations and the fear of crime: a review. *Progress in Human Geography* 24, nr. 2, pp. 365-387
- Stanko, E. (1991) *Everyday violence*. Londen: Pandora Press.
- Valentine, G. (1989) The geography of women's fear, *Area* 21, nr. 4, pp. 385-390.